

הטמנה

כיסוי הקדירה בחומרים שונים כדי לשמור את חום הקדירה נקרא הטמנה. בהקשר זה קיימים שני סוגי חומרים: דבר שאינו מוסיף הבל, דהיינו שאינו מוסיף חום לקדירה אלא משמר את חומה; ודבר שמוסיף הבל, דהיינו שמוסיף על החום הקיים בקדירה. חז"ל אסרו מקצת ההטמנות ונבאר תחילה את טעם הדבר.

דבר שאינו מוסיף הבל

ספק חשכה ספק אינה חשכה... אבל מעשרין את הדמאי, ומערבין, וטומנין את החמין. (לד ע"א)

ופירש רש"י:

נותנן בקופה של מוכין להיות חומם משתמר בהן, אבל משחשכה ודאי אין טומנין בהן.

והרחיבה הגמרא על אתר:

אמר רבא: מפני מה אמרו 'אין טומנין בדבר שאינו מוסיף הבל משחשכה'? גזרה שמא ירתיח. אמר ליה אביי: אי הכי, בין השמשות נמי ניגזר? אמר ליה: סתם קדרות רותחות הן.

ופירש רש"י:

גזירה שמא ימצא קדרתו שנצטננה כשירצה להטמינה וירתיחנה תחילה, ונמצא מבשל בשבת.

אולם, הרמב"ן (מלחמות ה', יד ע"ב באילפס) דוחה את שיטת רש"י. לדבריו, לא סביר לחשוש שאדם שמוצא קדרתו שנצטננה בשבת ידליק את האור כדי להרתיחה, שלא נחשדו ישראל כל כך על השבת. זאת ועוד, רבים מן הראשונים סברו שכיוון דקיימא לן שאין בישול אחר בישול אין לחשוש לבישול קדירה שנצטננה. לכן גרסו ראשונים (רמב"ם ג, ד; רי"ף על אתר) בגמרא שהחשש הוא שמא יטמין את הקדירה ברמץ שיש בו גחלת ויבוא לחתות בגחלים. אולם גם בשיטה זו יש קושי, מפני שלא ברור כיצד אסרו חז"ל הטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל מחשש שיבוא אדם להטמין ברמץ שהוא דבר המוסיף הבל.

בכל אופן, לשיטות אלו מותר להטמין בדבר שאינו מוסיף הבל בין השמשות מפני שבשעה זו סתם קדרות רותחות ואין חשש שימצא אדם קדרתו שנצטננה. וכן פסק השו"ע, וז"ל:

אין טומנין בשבת אפילו בדבר שאין מוסיף הבל, אבל בספק חשיכה
טומנין בו. (רנו, א)

דבר המוסיף הבל

לגרסת רש"י איסור ההטמנה המוסיף הבל הוא מחשש שיטמין אדם ברמץ שיש בו גחלת ויבוא לחתות בגחלים. לעומת זאת, לגרסת הרי"ף והרמב"ם חשש זה הוא סיבת האיסור להטמין בדבר שאינו מוסיף הבל. לכן, פירושם את איסור ההטמנה בדבר המוסיף הבל מורכב יותר, וזו גירסתם בגמרא:

גזירה שמא ירתיח. אמר ליה אביי: אי הכי בין השמשות נמי ניגזור?
אמר ליה: סתם קדרות בין השמשות רותחות הן.

נפרש גרסא זו על פי דברי הרמב"ם¹, וז"ל:

מן הדין היה שטומנין בדבר המוסיף הבל מבעוד יום ויישאר התבשיל טמון בשבת, שהרי משהין על גבי האש בשבת, אבל אסרו חכמים להטמין בדבר המוסיף הבל מבעוד יום גזירה שמא תרתיח הקדרה בשבת ויצטרך לגלותה עד שתנוח הרתיחה ויחזור ויכסה בשבת, ונמצא טומן בדבר המוסיף הבל בשבת שהוא אסור. לפיכך מותר להטמין בדבר המוסיף הבל בין השמשות, שסתם קדרות בין השמשות כבר רתחו ונחו מבעבוען, וכיון שנחו שוב אינן רותחין. (ד, ב)

על פי שיטתו הסיבה לאיסור להטמין בדבר המוסיף הבל הוא החשש שתגיע הקדירה לרתיחה בתוך השבת ויצטרך לגלותה כדי שתנוח מרתיחתה, ולאחר מכן כשישובו לכסות אותה על מנת להטמינה מחדש נמצא שהטמינו את הקדירה בשבת בדבר המוסיף הבל.

וקשה, שלא נתבאר בדברי הרמב"ם הטעם לאסור הטמנה בשבת בדבר המוסיף הבל? ותירץ הרמב"ן (מלחמות שם, ובחידושו לד ע"א) שהטמנה בדבר המוסיף הבל בשבת אסורה מחשש שיחתה בגחלים, וגם אם הקדירה כבר היתה שם מבעוד יום – כיוון שעתה טומנים אותה שוב פעולה זו מגלה שרעתו של האדם היא על תוספת הבל ועדיין יש חשש שיחתה בגחלים.

1 לא נתעכב על האפשרויות האחרות הקיימות.

לעומת זאת, מדברי הרמב"ם עצמו (פירוש המשניות פ"ד) עולה הסבר אחר לגזירת הטמנה בדבר המוסיף הבל בשבת. לדבריו החשש הוא שאנשים יטעו ויאמרו 'מה לי חימום או תוספת חימום באש ובתולדותיה ומה לי חימום באותם דברים שפולטים חום?', ולא ישכילו להבין שבישול בשבת נאסר רק באש ובתולדותיה ולא בחום שהוא תוצאה מתגובות כימיות.

בכל אופן, מדברי הרמב"ם הנ"ל עולה חידוש נוסף שהטמנה בדבר המוסיף הבל מותרת בין השמשות ואסורה בשבת או מבעוד יום, לפי שרוב הקדרות כבר רתחו ונחו מבעבוען בין השמשות. אמנם, הקושי המובן מאליו להתיר הטמנה בדבר המוסיף הבל בין השמשות ולאסור זאת מבעוד יום גרם למספר ראשונים להשיג על הרמב"ם בנקודה זו. לשיטתם הטמנה בדבר המוסיף הבל אסורה אף בין השמשות, וז"ל הראב"ד בהשגותיו על אתר:

אמר אברהם: מעולם לא נראו ולא נשמעו תהפוכות כאלה – מבעוד יום אסור בין השמשות מותר?! ... וכך הוא הפירוש לזאת הגרסא: בדבר המוסיף גזרו ואפילו מבעוד יום גזירה שמא ירתח, פירוש כיון דאטמין בדבר המוסיף גלי דעתיה דרותח קא בעי ליה לאורתא, וזמנין דפסיק רתחיה משום דאריך זמניה ומרתח ליה משחשיכה. אי הכי בין השמשות נמי ליתסר בדבר שאינו מוסיף, דכיון דשהה מלהטמין מחזי דרותח קא בעי ליה לאורתא? אמר ליה: סתם קדרות המטומנות בין השמשות רותחות הן לאורתא ולא תפסוק רתיחתן.

לשיטתו הגמרא הסבירה מלכתחילה את סיבת האיסור להטמין בדבר שאינו מוסיף הבל בין השמשות, אך הסיקה שכיוון שסתם קדרות רותחות בשעה זו אין לחוש לכך וההטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל מותרת. אולם, בדבר המוסיף הבל האיסור עדיין עומד בעינו מטעם אותו חשש – הן בשבת עצמה, הן בבין השמשות וקל וחומר מבעוד יום.

היקף איסור הטמנה בדבר המוסיף הבל

כתבו התוס':

פירש הר"ר יוסף בשם רבינו שמואל דמיירי בבשיל ולא בשיל, אבל קדרא חייטא ובשיל שרינן בפרק קמא. ואין נראה לר"ת, דהא אית לן לאוקמא מתניתין בסתם קדרות שהן מבושלים בין השמשות, ועוד דמסתמא איירי מתניתין דומיא דמתניתין ד'כירה' דמיירי בבשיל כמאכל בן דרוסאי. ונראה לר"ת שיש לחלק בין השהאה להטמנה, דודאי להשהות מותר כשהוא מאכל בן דרוסאי שאין חיתוי מעט מועיל לו, שהרי מגולה הוא ושליט ביה

אוריא, אבל הטמנה שעושין לצורך מחר והוא מוטמן יש לחוש שמא יחתה, שמעט חיתוי מועיל לו ליתפס חומו, וגזרו להטמין בכל דבר המוסיף הבל גזירה שמא יטמין ברמץ ויחתה. (מז ע"ב, ד"ה במה טומנין)

בעלי התוספות חלוקים אם יש להשוות דיני הטמנה לדיני שהייה. רבנו יוסף בשם רבנו שמואל כתב שכשם שמותר להשהות על גבי כירה שאינה גרופה תבשיל שהתבשל כמאכל בן דרוסאי או קדירה חייאתא שלא התחילה להתבשל כלל – הוא הדין בהטמנה. לשיטתם הטמנה אסורה רק בתבשיל שהתחיל להתבשל אך לא הגיע לבישול כמאכל בן דרוסאי.

לעומת זאת, ר"ת אסר להטמין כל תבשיל. לשיטתו אפילו חיתוי מועט מועיל להטמנה, ולכן בהטמנה חששו לחיתוי אפילו במקרים שלא חששו להם בשהייה. ועל אף שבדברי ר"ת המובאים בתוס' מצוין שיש לחשוש בתבשיל המבושל כמאכל בן דרוסאי ומשמע שבתבשיל המבושל כל צרכו אין לחוש, יותר נראה שר"ת אסר הטמנה אף בתבשיל המבושל כל צרכו, כפי שעולה מדבריו בספר הישר:

ובהטמנה חנניה מודה שאין טומנין בדבר המוסיף הבל, ואפילו הטמין קדירה שבשלה כל צרכה גזירה שמא יטמין ברמץ². (רלה)

עם זאת, נראה לכאורה מדברי ר"ת שיש להתיר הטמנה בתבשיל המבושל כל צרכו ומצטמק ורע לו, שהרי בזה אין חשש חיתוי כלל. אמנם, יתכן שיש לאסור אף בתבשיל כזה אם נסביר שיש הבדל מהותי בין שהייה להטמנה. בשהייה החשש הוא שיבוא אדם לחתות בגחלים על מנת למהר את בישולו של התבשיל שהשהה, אך בהטמנה החשש הוא שיבוא אדם לחתות בגחלים במקרה אחר; דהיינו, למרות שהאדם מטמין כעת בדבר המוסיף הבל אנו חוששים שמא יבוא להטמין ברמץ שיש בה גחלת ויחתה בה. ממילא, בשל חשש חיתוי יש לאסור כל הטמנה בדבר המוסיף הבל אף אם בתבשיל המוטמן כרגע אין חשש חיתוי כלל.

ואכן, גישה זו עולה מדברי התוס':

ממעשה שעשו אנשי טבריא ואסרו להם בטלה הטמנה מבעוד יום בדבר המוסיף הבל. ואם תאמר מה צריך למילף ממעשה דאנשי טבריא, הא מתניתין היא דאין טומנין בדבר המוסיף הבל בפרק 'במה טומנין'...? וה"ר שמואל מוורדין מפרש: ממעשה אנשי טבריא בטלה הטמנה דאסור אפילו

2 והסביר הבית יוסף (רנו) שמה שהזכיר בתוס' בישול כמאכל בן דרוסאי אינו אלא כדי לחלוק על רבנו שמואל שהתיר בו, ולא כדי לדייק שהטמנה מותרת לדעת ר"ת בתבשיל המבושל כל צרכו.

לאכול, כדקתני 'ואסורין בשתייה'. וה"ר יונה מפרש: בטלה אפילו בקדירה חייטא, והיינו דקאמר 'בטלה' משמע לגמרי מכל דבר. (לט ע"ב, ד"ה ממעשה)

מדברי התוס' מוכח שבטלה הטמנה בכל תבשיל שהוא. וכן מפורשים הדברים בלשון הרשב"א בתחילת פרקנו, וז"ל:

והיה להם לחלק כאן כמו שחלקו שם בנתבשל כל צרכו ומצטמק ורע לו ובלא נתבשל כל צרכו ומצטמק ויפה לו, אלא שאין בהטמנה חלוק כלל.

ומוכח שאפילו תבשיל מבושל כל צרכו ומצטמק ורע לו אסור בהטמנה. וכן הכריע השו"ע להלכה:

כל היכא דאסרינן הטמנה אפילו בקדירה מבושלת כל צרכה אסרינן, ואפילו מצטמק ורע לו. (רנו, ט)

ואף הרמ"א הסכים וכתב "וכן עיקר", אלא שהוסיף להביא דעה אחרת:

ויש מקילין ואומרים דכל שהוא חי לגמרי או נתבשל כל צרכו מותר בהטמנה כמו בשיהוי, וכמו שנתבאר לעיל סימן רנג. ובמקום שנהגו להקל על פי סברה זו אין למחות בידם, אבל אין לנהוג כן בשאר מקומות.

למעשה זוהי דעת רבינו שמואל שהובאה בתוס'. אלא שיש לתמוה על הרמ"א שהתיר הטמנה רק בתבשיל המבושל כל צרכו בזמן ששיטה זו משווה בין שהייה להטמנה, ובשהייה פסק הרמ"א (רנג, א) כחנניה שמותר להשהות גם בתבשיל המבושל כמאכל בן דרוסאי? ואכן, המגן אברהם (רנו, ס"ק יז) הוסיף שלדעת הסוברים כחנניה מותר להטמין אף תבשיל המבושל כמאכל בן דרוסאי. אמנם, יש שכתבו שעל אף שהרמ"א הקל כחנניה לעניין שהייה לא רצה להקל קולא כפולה, דהיינו להשוות בין דיני הטמנה לדיני שהייה וגם לסמוך על הדעה המקלה בשהייה, ולכן הכריע שגם הנוהגים להקל בהטמנה לא יקלו אלא בתבשיל שנתבשל כל צרכו. וכך כתב בביאור הלכה:

ולבסוף מסיק גם הוא דבכוונה נקט הרמ"א כל צורכו, לאשמעינן דבפחות מזה אף במקום שנהגו להקל יש למחות בידם מאחר דגם בשהייה יש דעות בזה. (רנו, ד"ה כל צרכו)

לסיכום, לדעת השו"ע אין להקל בהטמנה בדבר המוסיף הבל באף תבשיל. הרמ"א מסכים עם שיטת השו"ע לכתחילה, אך אין למחות ביד המקלים בהטמנת תבשיל המבושל כל צרכו. אמנם, גם לשיטתו אין להקל בתבשיל שלא התבשל כל צרכו אף במקום שנהגו לעשות כן.

הטמנה לצורך מחר

כתב המרדכי בריש פרק כירה:

והוא הדין לביצים חיים ומים כדי שיהיו חמין למחר – הכל מותר להטמין לצורך מחר. אבל לצורך הלילה נראה דאסור, שמא יחתה בגחלים למהר בישולם.

גישת המרדכי היא הרחבה של השיטה המשווה בין דיני שהייה לדיני הטמנה. לשיטתו, כשם ששהייה לצורך מחר מותרת כיוון שאין בה חשש חיתוי, שהרי התבשיל יהיה מוכן למחר גם בלא חיתוי והאדם מסיח דעתו ממנו, כך גם הטמנה מותרת לצורך מחר. אם כן, עולה שלא נאמרו הלכות הטמנה ושהייה אלא בנוגע לתבשיל המיועד לצורך הלילה.

הבית יוסף מביא את שיטת המרדכי אך דוחה אותה מכל וכל:

ולא משמע כן מדברי המפרשים שכתבתי בראש סימן זה, אלא מאחר שראוי לאכול בלילה אתי לחתויי ואף על פי שאינו צולה אלא לצורך מחר. (רנד)

לדעת הבית יוסף אסרו חז"ל בהטמנה ובשהייה כל תבשיל שהוא ראוי לאכילה בלילה אף אם האדם אינו זקוק לו אלא לצורך מחר. אמנם, בסוף סימן רנג מתייחס הבית יוסף שוב לנושא זה בבואו להסביר את מנהג העולם להשהות על כירה שאינה גרופה, וכותב דברים מרוככים יותר:

אי נמי משום דאפשר דלא איירי בגמרא אלא במשהה לצורך הלילה, אבל משהה לצורך מחר מותר אפילו על גבי כירה שאינה גרופה ולא קטומה או בתנור, דכיון דלצורך מחר הוא אסוחי אסחיה לדעתיה ולא אתי לחתויי. ומכל מקום לצאת ידי כל ספק נכון להנהיג שישומו חתיכת בשר חי בקדרה סמוך לחשיכה, דבכהאי גוונא לכולי עלמא שרי בלי פקפוק.

נראה מדבריו שכדי להמליץ זכות על הנוהגים להקל הוא מוכן לסמוך על הדעה המתירה הטמנה ושהייה לצורך מחר, אם כי הוא מציע פתרון שיועיל לכו"ע (לפחות לגבי שהייה).

בדבריו בשו"ע (רנז, א) לא חילק הבית יוסף ואסר הטמנה בכל עניין, אולם הרמ"א העיר:

ויש אומרים דכל זה אינו אסור אלא כשעושה לצורך לילה, אבל כשמטמין לצורך מחר מותר להטמין מבעוד יום בדבר שמוסיף הבל. ובדיעבד יש לסמוך על זה, ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן.

והוסיף במשנה ברורה:

משמע דאם הוא רגיל אף בדיעבד אסור. והטעם, דמעיקר הדין אין להם מקום להיש אומרים, כמו שכתב הגר"א ושאר פוסקים. (ס"ק יב)

הפוסקים לא סמכו על דעת ה'יש אומרים' מפני שיש לחוש שמא ימלך לאכול את התבשיל בלילה ויבוא לחתות. ויתירה מזו משמע מן המשנה ברורה והגר"א, שאין לסמוך על הדעה המשווה בין שהייה ובין הטמנה מפני שהעיקר לאסור כל הטמנה, וכפי שנתבאר.

בהקשר זה יש להזכיר גישה נוספת המצמצמת את איסור ההטמנה ומובאת ברמ"א בשם האור זרוע:

הטמנה שעושיין במדינות אלו, שמטמינים בתנור וטחין פי התנור בטיט, שרי לכו"ע. (רנז, ח)

אולם העיר על כך המשנה ברורה:

ואף על פי כן יש אומרים דצריך ליזהר שלא יטמין הקדרה בתנור בתוך הגחלים מכל צד, דקרוי הטמנה בדבר המוסיף הבל מחמת הגחלים גופא. (ס"ק מז)

כוונת המשנה ברורה היא לשיטת המהרש"ל בתשובותיו, וז"ל:

ואין לומר מאחר שהוא שרוק דלא שייך ביה שמא יחתה שרי – זהו ליתא, וכי עדיף מגפת דלא שייך ביה חיתוי כלל ואפילו הכי אסרו להטמין בו משום גזירה?! ... מכל מקום נראה דלא שרינן כהאי גוונא אלא לעניין כירה והדומה לו, שאז אמרינן כשהרחיק מהן הגחלים דלא גזרינן שמא יחתה. אכן בעניין הטמנה בתנור שהוא סתום ושרוק מבחוץ אם כן התנור וכל מה שבתוכו הוא כדבר אחד והוה שפיר מטמין בדבר המוסיף הבל. (ס)

מדבריו עולה שהיתר תנור שטחו אותו בטיט (דהיינו שיש 'מחסום' המפריד בין האדם לבין הקדירה) הוא רק ביחס לשהייה ולא ביחס להטמנה, מפני שכפי שכתבנו לעיל החשש בהטמנה הוא שמא יבוא האדם לחתות בגחלים במקרה אחר ולכן יש לאסור הטמנה אף במקרים בהם אין חשש חיתוי. וסיים המשנה ברורה הנ"ל:

ויש מקילין גם בזה, דהא טוח בטיט ולא אתי לחיתויי. וכן משמע באור זרוע. וטוב להחמיר לכתחלה.

אולם בשער הציון הוסיף:

וכן איתא באור זרוע בהדיא, והקרוב אלי שאלו ראו המחמירין את דברי האור זרוע לא היו מחמירים.

ונראה לענ"ד שהדיון בשאלת היקף איסור ההטמנה קשור ביסוד החשש בהטמנה, בשני הקשרים:

- א. האם הטמנה דומה לשהייה ביחס ליעילות החיתוי?
- ב. האם החשש בהטמנה הוא מפני טעות בהטמנה הזו או מפני טעות בהטמנה אחרת?

ואפשר שדעת האור זרוע נובעת מכך שהוא משווה באופן עקרוני בין שהייה להטמנה (שאלה א'), ובזה כבר ראינו שיש חולקים עליו וסוברים שאין להתיר הטמנה בתבשיל המבושל כמאכל בן דרוסאי וכן אין להתיר הטמנה לצורך מחר על אף ששהייה במצב דומה מותרת. מאידך, אפשר שיש לחלק בין שאלת יעילות החיתוי והחשש לו שבזה אין להשוותם, לבין המקרה של הטמנה בתנור טוח בטיט ששם יש לראות אולי דיון בשאלה עד כמה יש לחוש בהטמנה למקרים אחרים. ושם סבור האור זרוע שאף שהטמנה אסורה מחשש לתקלה במקרה אחר, בנידון דידן שהוא יחודי בנתונים שבו אין חשש שילמדו ממנו למקרים אחרים לא סביר שתצא תקלה ויש להתירו כמו בשהייה. ונראה שזוהי המשמעות של דברי השער הציון שאילו ראו את דברי האור זרוע היו מסכימים להתיר.

הטמנה במקצת

כתב רבינו חננאל:

ושיהוי זה אינה הטמנה, אלא כגון כיסא של ברזל והקדירה יושבת עליו והיא תלויה באבנים או כיוצא בה. אבל הטמנה על גבי גחלים דברי הכל אסור, דקיימא לן הטמנה בדבר המוסיף אסור ואפילו מבעוד יום. (לו ע"א)

שיטה זו סבורה שהטמנה היא גם כשקדירה מונחת על הגחלים ושוליה נוגעים בגחלים, דהיינו שהטמנה במקצת שמה הטמנה. וז"ל הרשב"א:

שהרי כל זמן שפני הקדירה דבוקין על פני דבר המוסיף הבל זוהי הטמנה, וכמו שכתבנו בריש פרק 'כירה' משמן של רבינו ור' חננאל וגאונים ז"ל שהטמנה במקצת הטמנה היא ואין הדבר תלוי בהטמנת כל הקדירה. (מו ע"ב, ד"ה קופה)

אולם עמדה זו אינה ודאית לרמב"ן, כפי שנציע בשיטתו להלן.

גרסינן בריש פרק רביעי:

דאמר רבי זירא משום חד דבי רבי ינאי: קופה שטמן בה אסור להניחה על גפת של זיתים.

הראשונים על אתר נחלקו בביאור המקרה, וז"ל הרמב"ן:

הא דאמרין 'קופה שטמן בה אסור להניחה על גבי גפת של זיתים' – בשאין לה שולים או שהן הופכין קופה על פיה להיות הקדרה טמונה בתוכה ומונחת על (הגחלים) [הגפת] והקדירה עצמה נוגעת בהן, והלכך הבלא המצד אחד כהטמנה היא, כיון דמחוברת לקופה שההטמנה בתוכה דכולה קדירה טמונה היא וצדה אחד טמון בדבר המוסיף והוא מעלה הבל לכולה בתוך הקופה... ואפשר שאפילו יש שולים לה – כיון שהן נוגעין בגפת עצמו נקראת הטמנה, שאם טמן בדבר שאינו מוסיף וטמן על הכל בדבר המוסיף אף זה אסור, וצד אחד אסור ובלבד במיני דמסקי הבלא. אבל שהוי הוא על גבי כסא של ברזל כמו שפירש ר' חננאל ז"ל, ואינה נוגעת כלל בגחלים.

שני פירושים מוצעים בדברי הרמב"ן: לפירוש הראשון הקדירה המדוברת מוקפת מכל עבריה בדבר שאינו מוסיף הבל אך נוגעת בשוליה בדבר המוסיף הבל ובאופן כזה נחשבת הקדירה כולה כטמונה בדבר המוסיף הבל, ולפירוש השני מה שיוצר את ההטמנה האסורה זהו הצד התחתון בלבד, כדבריו: "וצד אחד אסור ובלבד במיני דמסקי הבלא". המעטפת האחרת אינה מעניינת אותו. ונראה שיש שתי אפשרויות כיצד לפרש את המחלוקת:

א. המחלוקת היא בשאלה האם יש לאמץ את שיטת הגאונים הנ"ל: לפירוש הראשון הטמנה במקצת לאו הטמנה היא ואילו לפירוש השני הטמנה היא.

ב. פשוט שאם שולי הקדירה נוגעים בגחלים הרי זו הטמנה כיוון שהטמנה במקצת שמה הטמנה, אלא שהקדירה המדוברת אינה מצויה בתוך גחלים אלא בתוך גפת של זיתים. המחלוקת היא האם הטמנה במקצת שמה הטמנה בכל סוגי הדברים המוסיפים הבל או שמא רק בגחלים שחומם גדול ובגפת אין הטמנה אלא מכל עברי הקדירה.

מכל מקום, ראינו שלדעת הרמב"ן אין זה פשוט לומר שהטמנה במקצת שמה הטמנה, לפחות בגפת, ואולי מסתפק גם בגחלים עצמם. ויותר מסתבר שספקו של הרמב"ן הוא רק לגבי הטמנה בגפת (אפשרות ב'), שהרי בגחלים הורו כל חכמי ספרד בשם הגאונים לחומר.

בניגוד לגישות שראינו עד עתה שסבורות לפחות ביחס לגחלים שהטמנה במקצת שמה הטמנה, מדברי האור זרוע עולה כיוון שונה:

ומלשון רש"י שפירש 'ואנן דמשהינן על גבי כירה שאינה גרופה' משמע שאף על הגחלים מותר לשהות. וכותיה מסתברא, דתנן 'אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מעוד יום' ואוקמא רב אלעאי אמר רבי 'כדי שיצולו כמאכל בן דרוסאי', דהיינו כחנניא, ואוקמא רב אשי בבשרא אגומרי. שמע מינה דחנניה דהלכתא כוותיה סבר דכל שהוא כמאכל בן דרוסאי מותר לשהותו על גבי גחלים ממש... אבל ודאי להטמינו בתוך גחלים לצורך מחר בהא ודאי מסתברא כפירוש ר' חננאל דאסור, דהא קיימא לן דאין טומנין בדבר המוסיף הבל גירה שמא יטמין ברמץ ויחתה. וכן ריב"א זצ"ל ור"ת זצ"ל אוסרין להטמין בגחלים, וכן מצאנו בספר הישר לר"ת סימן רלה. (הלכות ערב שבת ח)

לדבריו, רק כשהקדירה כולה מצויה בתוך הגחלים היא נחשבת טמונה.

להלכה הכריע השו"ע (רנ"ג, א) כשיטת ר' חננאל וחכמי ספרד שאף כשהקדירה נוגעת בגחלים הדבר נחשב כהטמנה. אולם, הרמ"א על אתר העיר:

ויש אומרים דאפילו אם הקדירה עומדת על גבי האש ממש, כל זמן שהיא מגולה למעלה לא מקרי הטמנה ושרי. וכן המנהג, רק שנזהרים לנתקן קצת קודם השבת מן האש כדי שיוכל ישראל להסירו משם. ואם לא נתקן מן האש ונמצאו על גבי האש בשבת יש להסירו משם על ידי אינו יהודי.

הלכה למעשה יש לדון בשתי שאלות: האחת לדעת השו"ע והאחרת לדעת הרמ"א.

1. לדעת השו"ע שהטמנה במקצת שמה הטמנה, האם כל הנחה על גבי דבר המוסיף הבל נחשבת הטמנה או שמא הקדירה גם צריכה להיות מכוסה במקצת, ואולי צריך שיהיה לפחות חומר שניתן לראותו כמכסה את מקצת הקדירה?

וכתב בספר בית מאיר (רנ"ג) שלדעת השו"ע הטמנה במקצת שמה הטמנה רק אם יש מעט גחלים שמקיפים את הקדירה והנחה על גביהם בלבד אינה מספיקה. ואכן כך מסתבר, שהרי משמעות 'הטמנה' הוא כיסוי הקדירה אלא שקיימא לן שאפילו במקצת הוי הטמנה, אך נראה פשוט שבעיני דבר שניתן לראותו ככיסוי חלקי.

וממילא, נראה לענ"ד שאין לחוש למה שידוע בשער בת רבים בשם הגר"מ אליהו זצ"ל שלבני ספרד אין להניח קדירה על הפלטה בערב

שבת מפני שהיא נחשבת כדבר המוסיף הבל והוי הטמנה. ונראה שאין זו הטמנה משני טעמים:

בפשטות הנחה על משטח הפלטה כלל אינה דומה להנחה על גחלים שהרי סלילי החשמל הלוהטים נמצאים מתחת לכיסוי הפלטה ולכן הוי רק כ'כיסא של ברזל שעל גבי הכירה' שהוזכר בגאונים להיתר, ולא אסרו אלא על הגחלים ממש.

גם אם לא נקבל את הנקודה הראשונה נראה שאי אפשר לראות את הקדירה כטמונה בפלטה ואפילו במקצת, שאין כאן שום עניין כיסוי אלא מונחת על גבה והוי ככל שהייה. וכן נראה פשוט.

מעבר לכך, עיין בשמירת שבת כהלכתה (א, סוף הערה קצה), שכתב בשם חכם אחד שמותר לדעת השו"ע להניח קדירה על שלהבת גז כיוון שדין הטמנה במקצת נאמר רק בגחלים וכדומה בהם ניתן להטמין לגמרי אך בלהבה שלא ניתן להטמין בה לא נאמר דין הטמנה במקצת. ונראה שהדברים נכונים גם לגבי פלטה.

אף החזון אי"ש (לו, ס"ק יט) שנטה להחמיר בהטמנה במקצת, כתב שרק בגחלים שרגילים להטמין בהם החמירו שהקדירה נחשבת מוטמנת אף כשהיא מונחת עליהם בלבד, אך בכל דבר אחר (כגון פלטה או פח שעל גבי האש) אין הדבר כן. לדבריו, דווקא בגחלים אסרו שהם דבר שרגילים להטמין בו ויש עליהם שם הטמנה ועטיפה אף כשהם מונחים רק למטה, אבל בפלטה ובפח הם משמשים לקדירה כקרקע בעלמא ואין זו הטמנה.

2. לשיטת הרמ"א שהטמנה במקצת לאו שמה הטמנה, מה השעור שהקדירה צריכה להיות מגולה כדי להפקיע ממנה שם הטמנה? הגר"מ פיינשטיין זצ"ל עסק בסוגיה זו, וז"ל:

הטמנה מקרי כשהוא מכוסה למעלה ומן הצדדין, אבל מסתבר שמקום פנוי מהקדירה שאין שם התבשיל אם הוא רק מקצת שלא היה מכוסה אותו מקום נמי יתחשב טמון. וזהו עובדא דסילון דאנשי טבריא (שבת לח ע"ב), דכל מקום המים היה טמון בחמין דמי טבריא. (אגרות משה ח"ד, עד, ד)

לשיטתו הטמנה היא כשכל החלק בקדירה שיש בו תבשיל מכוסה מבחוץ גם אם מקצת מן הקדירה שאין בה תבשיל אינה מכוסה. אולם, כתב השמירת שבת כהלכתה (א, הערה קצה) בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל שאם חלק מגובה הקדירה מגולה ברוב היקפה אין זה חשוב

הטמנה, שכיוון שאין היא מכוסה כולה שליט בה אורא ואינה חשובה כמוטמנת. השמירת שבת כהלכתה סייג את דבריו בכך שהחלק המגולה צריך להיות ניכר לכל אדם, ולא רק במקום אחד בשעור מועט.

הטמנה במקצת בדבר שאינו מוסיף הבל

עד עתה דנו בהטמנה במקצת בדבר המוסיף הבל, אך מדברי הרשב"א עולה שהטמנה במקצת שמה הטמנה אף בדבר שאינו מוסיף הבל, וז"ל:

שהטמנה במקצת הטמנה היא ואין הדבר תלוי בהטמנת כל הקדרה. ותדע לך, מדקתני במתניתין 'כיצד הוא עושה? נוטל את הכסוי והן נופלות' – אלמא כסוי הקדירה היה מגולה ואף על פי כן לא התירו אלא בדבר שאינו מוסיף אבל בדבר המוסיף אסור. ואם תאמר דוקא בשכולה טמונה חוץ מפיה? אם כן נתת דבריך לשיעורין. (מז ע"ב, ד"ה ועוד נראה)

הרי לנו שראיתו שהטמנה במקצת הוי הטמנה היא שאף בדבר שאינו מוסיף הבל שהותרה בו הטמנה מבעוד יום הטמנה במקצת שמה הטמנה. וכן נראה מדברי הבית מאיר (רנג). אולם הראשונים דחו את ראיית הרשב"א, וז"ל הר"ן בחידושו:

ובודאי ראייה זו שהביא אינה ראייה כלל, דמתניתין איכא לאוקמה כגון שהקדירה מכוסה כולה היא וכיסויה, אלא שיש על הכיסוי בית יד כדרך שעושין לו עכשיו, ואותו בית יד אינו מכוסה ואוחז ידו ונוטל את הכיסוי והן נופלות. (מז ע"ב, ד"ה קופה)

וכך נראה מרוב הפוסקים, שבדבר שאינו מוסיף הבל הטמנה במקצת אינה הטמנה.

כיסוי קדירה בשמיכות

דאמר רבי זירא משום חד דבי רבי ינאי: קופה שטמן בה אסור להניחה על גפת של זיתים. (מז ע"ב)

נחלקו הראשונים בפירוש סוגיה זו.

כפי שראינו לעיל הרמב"ן הציע שני פירושים למקרה המדובר. לפירוש הראשון מדובר בקדירה שעטופה בקופה שאין לה שוליים כך ששולי הקדירה עצמה נוגעים בגפת, ואם כן הקדירה עומדת על גבי דבר המוסיף הבל אך מוקפת מכל צדדיה בדבר שאינו מוסיף הבל. לפי פירוש זה הגמרא מחדשת שההטמנה אסורה כיוון שהקדירה נחשבת כאילו כולה טמונה בדבר המוסיף הבל. לפיכך, אם תחתית הקדירה לא תיגע בגפת היא תחשב כטמונה בדבר שאינו מוסיף הבל המושהית על גבי דבר המוסיף הבל, וכיוון שההטמנה והשהייה מותרות כל

אחת בנפרד גם במקרה שהקדירה טמונה בדבר שאינו מוסיף הבל ובו בזמן שוהה על גבי דבר המוסיף הבל, דהיינו בצירוף שני הגורמים, הדבר מותר.

לפירוש השני המובא בדברי הרמב"ן מדובר בקדירה המוקפת מכל עבריה (גם בתחתיתה) בקופה ומונחת על הגפת, והגמרא מחדשת שבמקרה כזה היא נחשבת כטמונה בדבר המוסיף הבל. לפי פירוש זה אין להניח קדירה על גבי דבר המוסיף הבל אף אם הקדירה עטופה בדבר שאינו מוסיף הבל, גם אם שולי הקדירה עטופים אף הם בדבר שאינו מוסיף הבל. לשיטה זו יש להתיר את ההטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל רק אם יש הפסק אויר בין תחתית הקדירה לבין האש או הפלטה המוסיפים הבל, שאז אפשר לראות את ההטמנה בדבר שאינו מוסיף כעניין בפני עצמו שהוא מותר אם נעשה מבעוד יום, ואת הקדירה כשוהה על גבי הדבר המוסיף הבל ולא כטמונה בו שאף היא מותרת.

הרשב"א מסביר את המקרה הנידון בצורה שונה:

אלא נראה דמה שלא אסרו כאן אלא בשטמן בקופה היינו אפילו בשאין שולי הקדירה והקופה דבוקים על פני הגפת אלא אפילו בתלויה עליו, מפני שהוא מעלה הבל ומרתיח קצת למה שהוא עליו וכל זמן שהוא טומן מגלה בדעתו שהוא מקפיד להיות חומו משתמר ואתי לחתויי. אבל כל זמן שאינו מניח ממש עליו ואף הוא אינו מקפיד עליו להטמינו, כבר גלה בדעתו שהוא מתייאש ממנו ואינו מקפיד אם אין תבשילו חם ולא אתי לחתויי. (מז ע"ב, ד"ה ועוד)

לדבריו אסור להניח קדירה הטמונה בדבר שאינו מוסיף הבל על גבי דבר המוסיף הבל אפילו אם יש הפסק אויר בין הקדירה לבין הדבר המוסיף הבל. הרשב"א מסביר שכיוון שהאדם מקפיד לעטוף את הקדירה גילה דעתו שהוא מעוניין בחום גדול, ולכן יש לחוש שיבוא לחתות בגחלים.

השו"ע מאמץ את שיטת הרשב"א, אך נראה שפירש את הסיבה לאיסור באופן אחר:

אף על פי שמותר להשהות קדירה על גבי כירה שיש בה גחלים על פי הדרכים שנתבארו בסימן רנג, אם הוא מכוסה בבגדים אף על פי שהבגדים אינם מוסיפים הבל מחמת עצמן מכל מקום מחמת אש שתחתיהם מוסיף הבל ואסור. (רנז, ח)

דהיינו, על ידי החום מתחת לקדירה הנובע מהדבר המוסיף הבל (=הגפת) הופכים גם דברים שאינם מוסיפים הבל מצד עצמם (=בגדים) למוסיפים הבל, וממילא ההטמנה כולה נחשבת כטמונה בדבר המוסיף הבל ונאסרת.

בעלי התוספות הבינו שמהסוגיה אכן עולה שבמקרה שהקדירה מונחת על גבי דבר המוסיף הבל הטמנה נאסרת אף אם היא בדבר שאינו מוסיף הבל, ולכן הם מתקשים להסביר את המנהג הנפוץ במקומם לעשות זאת, וז"ל:

מכאן יש לאסור להניח גחלים תחת הקדרה, אפילו יתן עליהן אפר אין להטמין קדרה עליהם שהרי הגחלים מעלין הבל למעלה כמו גפת של זיתים. ויש תימה היאך אנו מטמינין על כירות שלנו שקורין אשטר"א, ואף על פי שגורפין אותו הוא מוסיף הבל כמו גפת של זיתים? ואומר ר"י שיש ליתן טעם לקיים המנהג, דגבי גפת איכא למיחש שמא יטמין כולה בתוכה אבל בכירות שלנו לא שייך למיחש הכי. ועוד, יש שעושין חפירה גדולה ועושין בה בנין לבנים סביב מכל צד ומלמטה ומחמין אותה היטב וגורפין אותה ומטמינין בה את הקדרה ולא דמיא למטמין בדבר המוסיף הבל, דלא אסרו אלא כשמטמין ומדביק סביב הקדרה דומיא דרמץ, אבל תנור או חפירה שיש אויר בין הדפנות לקדרה אין לאסור יותר מהשהאה, אף על פי שכל הקדרה בתוך התנור. ורבינו ברוך פירש שיש לחלק בין תוספת הבל דגפת לתוספת הבל דכירה שלנו, לפי שהכירה אין חומה אלא מחמת האש ולעולם מתקרר והולך, אבל הגפת מוסיף הבל מעצמו. (מח ע"א, ד"ה דויתים)

שלושה כיוונים עולים בדברי התוס' על מנת ליישב את המנהג:

1. ההטמנה המדוברת אינה אסורה מצד עצמה אלא מחשש שיבוא להטמין לגמרי בדבר המוסיף הבל. ממילא, אם הקדירה מונחת על גבי דבר המוסיף הבל שאין חשש שיטמינו בו אין לאסור.
2. ההטמנה המדוברת אסורה רק כשמצמידים את ההטמנה לדפנות בלא הפסק אויר. אם יש הפסק אויר בין הדפנות לדבר שאינו מוסיף הבל אין זו נחשבת הטמנה ולפיכך היא מותרת³.
3. דבר המוסיף הבל במקרה דנן הוא רק דבר המוסיף הבל חם מצד עצמו. דבר המוסיף הבל מחמת דבר אחר, כגון שחיממו אותו קודם לכן והוא הולך ומתקרר, אינו נחשב כמוסיף הבל בהקשר זה כלל וממילא ההטמנה מותרת.

3 יש לציין שעיקרון זה מוסכם על רבים מהראשונים, כפי שהבאנו לעיל ביחס לסוגיית הטמנה במקצת בדבר המוסיף הבל, על אף שחכמי ספרד החמירו בכך.

הרא"ש דן גם הוא במנהג הנפוץ, ומתרץ אותו בדרך נוספת:

ויש לתת טעם למנהגם, דשאני התם שנתנו הקדירה לקופה לשם הטמנה וגם ראוי להטמין בתוך גפת של זיתים, הלכך איכא למיחש דילמא אתי למימר 'מה לי ליתן גפת תחת הקדרה מה לי להטמין בתוכו?'. אבל במקום שבשלו שם הקדירה כל היום, תחלת נתינת הקדירה שם לא היתה לשם הטמנה וגם אין ראוי להטמין בתוך הקרקע – הלכך ליכא למיחש. (ד. ב.)

דהיינו, אם עיקר כוונתו של האדם היא ההטמנה אזי ההנחה על דבר המוסיף הבל הופכת את הקדירה כולה לטמונה בדבר המוסיף הבל וממילא היא אסורה, אולם אם עיקר כוונתו של האדם היא השהייה וההטמנה נועדה רק לשמר את חום הקדירה באופן טוב יותר, אנו רואים את הקדירה רק כשוהה על גבי דבר המוסיף הבל והטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל מותרת.

כפי שראינו השו"ע הכריע לחומרא כדעת הרשב"א. לפיכך, אסור להניח קדירה על גבי דבר המוסיף הבל ולהטמינה בדבר שאינו מוסיף הבל אפילו אם יש הפסק אויר בין תחתית הקדירה לבין הדבר המוסיף. אולם, הר"ן המליץ ובעקבותיו בשו"ע:

ואם נתן על הקדירה כלי רחב שאינו נוגע בצדי הקדירה ונתן בגדים על אותו כלי רחב מותר, דכיון שאין הבגדים נתונים אלא על אותו כלי רחב שאינו נוגע בצדי קדירה אין כאן הטמנה.

על פי זה נראה לי שאם מניחים כמה קדרות על הפלטה ומכסים את כולן בשמיכה – כיוון שאין ההטמנה צמודה לאף אחת מן הקדירות לגמרי יש להקל. אמנם, אם יש רק קדירה אחת על הפלטה יש להיזהר שלא לכסותה לגמרי. ואף על פי כן הסכים הרב עובדיה יוסף להקל בזה כיוון שיש הפסק אויר בין גוף החימום של הפלטה לבין הקדירה, וניתן לסמוך בזה לדעתו על שיטת הרמב"ן שכיוון שיש הפסק אויר בין גוף החימום של הפלטה לבין הקדירה מותר לכסות הקדירה בשמיכות, שהשהייה עניין לעצמו וההטמנה עניין לעצמו ושניהם מותרים. ולכתחילה יש לנהוג כמבואר לעיל, ובמקום צורך אפשר לסמוך על הרמב"ן.

והוסיף המשנה ברורה על אתר:

והנה כל זה כשיש אש בכירה, אבל אם אין אש בכירה כלל יש אומרים שמא יטמין ברמץ, אבל הכא אין ראוי להטמין בתוך הקרקע של הכירה הלכך ליכא למיחש למידי. וגם מטעם אחר יש לומר דלא דמי לגפת, דגפת מוסיף הבל בעצמו אבל כירה אין חומה אלא מחמת האש ובכל שעה מתקרר והולך. ויש שחוששין בזה להחמיר אלא אם כן מניח כלי

או דף רחב על הקדרה מלמעלה ואחר כך מכסה אותה בבגדים כמו שכתוב בשו"ע, ומכל מקום אין למחות ביד הנוהגין להקל. ועל פי זה תדע דמה שנוהגין להעמיד קאווי או תבשיל בערב שבת מבעוד יום על התנור מלמעלה ומכסין אותן בבגדים, דאף שלא יפה הם עושין לדעת פוסקים המחמירין מפני שחום התנור מוסיף הבל אלא אם כן יניח איזה דף רחב על הקדירה – מכל מקום אין למחות בהם דיש להם על מה שיסמוכו. (ס"ק מג)

מדבריו נראה שאין למחות ביד הנוהגים להקל אם מדובר באופן שאין חשש שמא יטמין בדבר המוסיף הבל, ולפיכך בפלטה שלנו מותר. אמנם, לטעם השני שכתב שהחום פוחת והולך לא ניתן להקל בפלטה.

הטמנת צונן

אמר רב יהודה אמר שמואל: מותר להטמין את הצונן. אמר רב יוסף: מאי קמשמע לך, תנינא: ממלא אדם קיתון ונותן תחת הכר או תחת הכסת? ! אמר ליה אביי: טובא קמשמע לך, דאי ממתניתין הוה אמינא הני מילי דבר שאין דרכו להטמין, אבל דבר שדרכו להטמין לא – קמשמע לך.

אמר רב הונא אמר רבי: אסור להטמין את הצונן. והתניא: רבי התיר להטמין את הצונן? ! לא קשיא – הא מקמיה דלישמעיה מרבי ישמעאל ברבי יוסי, הא לבתר דלישמעיה. כי הא דיתיב רבי ואמר: אסור להטמין את הצונן; אמר לפניו רבי ישמעאל ברבי יוסי: אבא התיר להטמין את הצונן; אמר: כבר הורה זקן. (נא ע"א)

בגדרי היתר הטמנת צונן נאמרו בראשונים שתי דרכים מרכזיות:

1. רש"י על אתר פירש שהגמרא דנה במקרה שמטמינים צונן מפני החמה כדי שלא יתחמם, דהיינו הטמנה על מנת לשמר את הקור של המאכל. לשיטתו החידוש בסוגיה הוא שאין לגזור הטמנה זו אטו ההטמנה הרגילה שנועדה לשמר חום או להוסיף עליו.
2. הרמב"ם פירש שהגמרא דנה במקרה שמטמינים צונן כדי לחממו, דהיינו להפיג צינתו של המאכל:

ומותר לטמון את דבר הצונן בשבת בדבר שאינו מוסיף כדי שלא יצטנן ביותר או כדי שתפוג צנתן. (ד, ד)

וכן הסכימו רוב הראשונים.

בהמשך הסוגיה נאמר:

וכן היה רשב"ג אומר: לא אסרו אלא אותו מיחם, אבל פינה ממיחם למיחם מותר – השתא אקורי קא מקיר לה, ארתוחי קא מירתח לה.

כלומר, אף על פי שאסור להטמין מיחם בשבת אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל, מכל מקום אם פינה את תכולתו למיחם אחר מותר להטמין אותו. אף בפירוש מימרא זו הלכו הראשונים לשיטותיהם. פירש רש"י:

לא אסרו – להטמין משחשיכה אלא במיחם שהוחמו בו, דהתם הוא דאיכא למיגזר שמא ירתיח. אבל מפנה הוא ממיחם למיחם אחר ומטמין – זהו לשון התוספתא, והיינו נמי 'פינהו ממיחם למיחם מותר', דהשתא ליכא למיגזר שמא ירתיח, דהשתא אקורי קא מקיר להו במתכוין – ארתוחי מרתח להו? ! בתמיה.

לשיטת רש"י פינוי המיחם למיחם אחר נועד לקרר את הנוזל המצוי בו ולכן אין לחוש שמא ירתיח ומותר להטמינו. לעומת זאת, הר"ן על אתר הלך בדרכו של הרמב"ם ושל רוב הראשונים ולפיכך פירש את הדין של פינה ממיחם למיחם כך:

דהיינו טעמא משום שלא אסרו להטמין בשבת אלא דבר חם שהוא בכלי ראשון שנתבשל בו, אבל אם פינהו מותר כמו שהתירו להטמין את הצונן. אבל רש"י ז"ל... הוצרך לפרש שפינן כדי לקררן.

לדעת רש"י הטמנת צונן מותרת רק כשהמגמה היא לשמור על הקור, וממילא הטמנת מיחם שפינו לתוכו מותרת רק כשהמגמה היא לקרר את הנוזל ולא על מנת לשמור את חומו. אולם, לשאר הראשונים הטמנת צונן מותר גם כשהמגמה היא לשמור את החום, וממילא הטמנת מיחם שפינו לתוכו מותרת אף על פי שהמגמה היא לשמור את חומו של הנוזל. עולה משיטת הר"ן שאין קשר בין הטמנת צונן לבין הטמנת תבשיל בכלי שני, והמשותף לשתייהן הוא רק שהן מותרות ואין חוששים בהן לגזירת הרתחה.

השו"ע הקדים דין פינוי ממיחם למיחם לדין הטמנת צונן (רנז, ה-1). ממילא, נראה שלהבנתו אין קשר בין שני הדינים: הטמנת נוזל ממיחם שפינו אליו ממיחם אחר מותרת כיוון שהאדם גילה דעתו שהוא אינו מקפיד על חומו של הנוזל, ואילו הטמנת צונן מותרת למרות שהאדם מעוניין להפיג את צינתו של הנוזל מפני שחז"ל לא גזרו על הטמנה כזו.

לעומת זאת, הרמב"ם כתב את שני הדינים בזה אחר זה:

ומותר לטמון את דבר הצונן בשבת בדבר שאינו מוסיף כדי שלא יצטנן ביותר או כדי שתפוג צנתן... פינה התבשיל או המים החמין מכלי לכלי אחר מותר להטמין הכלי האחר בשבת בדבר שאינו מוסיף, כמו הדבר הצונן, שלא אסרו להטמין בשבת אלא דבר חם שהוא בכלי ראשון שנתבשל בו, אבל אם פינהו מותר. (ד, ד-ה)

ומסתבר שלשיטתו היתר הטמנת נוזל ממיחם שפינו אליו ממיחם אחר מבוססת על היתר הטמנת צונן, דהיינו שנוזל בכלי שני נידון כצונן וממילא מותר להטמינו.

הגמרא עוסקת במקרה של 'פינה ממיחם למיחם' לא רק בקשר להטמנה, אלא גם בקשר להחזרה (לה ע"ב). אולם, בניגוד לסוגיתנו בה פשוט שהטמנת מיחם שפינו אליו נוזל ממיחם אחר מותרת, ביחס להחזרה הגמרא מסתפקת בעניין. ונראה שהמחלוקת בין הרמב"ם לשו"ע עומדת גם בבסיס המחלוקת בשאלה כיצד להסביר פער זה. התוס' כתבו לפרש את הפער כך:

ואור"ת דהכא גבי השהה על גבי כירה כשהוא באותו מיחם שהוא חם לא אתי לחתויי, אבל במיחם אחר שהוא קר אתי לחתויי. אבל גבי הטמנה שרי טפי כשהוא קר, דבחיתוי מועט לא יועיל. (לה ע"ב)

ולעומתם התוס' ישנים כתבו לפרש את הפער כך:

דהתם רוצה בחמימותן לכך יש לאסור כשהוא צונן, אבל הכא גבי הטמנה כל כמה שהוא צונן טפי שפיר דמי, כדאמר לעיל 'רבי התיר להטמין את הצונן'. (נא ע"א)

ונראה שהתוס' סבורים שהיתר ההטמנה מבוסס על גילוי הדעת שהאדם אינו רוצה בחימומו של המיחם השני ולכן אין לחוש לחיתוי שחיתוי מועט לא יועיל, ואילו התוס' ישנים רואים את ההיתר כמבוסס על היתר הטמנת צונן, שהפינוי ממיחם למיחם נחשב כצונן.

המגן אברהם (רנז, ס"ק יד) והמשנה ברורה (ס"ק כח) חידשו שהטמנת הנוזל במיחם כלי שני מותרת אף אם החזירו את הנוזל לאחר מכן לכלי ראשון, או מפני שברגע שפינו את הנוזל לכלי שני הוא נחשב צונן ומותר בהטמנה (לשיטת הרמב"ם) או מפני שהפינוי גילה שהאדם אינו מקפיד בחימומו של הנוזל (לשיטת השו"ע). מעבר לכך, המגן אברהם והמשנה ברורה נוטים להתיר את ההטמנה גם בכלי הראשון אם אין היד סולדת בו. ונראה שהיתר זה פשוט יותר לשיטת הרמב"ם, שאם העברת נוזל רותח לכלי שני מגדירה אותו כצונן, קל וחומר כשחמומו יורד מתחת ליד סולדת בו. לעומת זאת, לשיטת השו"ע שתלוי

בגילוי דעת היתר זה קצת קשה. ויתכן שמטעם זה לא הכריעו המשנה ברורה והמגן אברהם בעניין זה באופן חד משמעי.

על פי האמור לעיל יש לדון בשאלת ההיתר להעביר מים חמים מכלי ראשון לתוך טרמוס בשבת. לכאורה המים בטרמוס נחשבים טמונים, שהרי יש כלי חיצון שעוטף את הכלי הפנימי, ואם נראה היתר פינה ממיחם למיחם כהיתר כללי להטמין כלי שני שדינו כצונן אף כאן נתיר. אולם, אם ההיתר הוא מפני גילוי הדעת שאינו מקפיד בחימומו אזי בטרמוס אין לנו גילוי דעת כזה. ואולי אף לשיטתם המוקד אינו בגילוי הדעת אלא בשאלה העובדתית שהדבר מצטנן בהעברתו לכלי שני, וזוהי סיבת ההיתר. אמנם, לרש"י לא נוכל להתיר כי המגמה היא לא לקרר אלא לשמור על החום.

ולמעשה נראה שיש להתיר לכו"ע מטעם שאין זו הטמנה כלל, לפי שהטרמוס נחשב כלי אחד שיש לו כושר בידוד גבוה ואין לראות הטמנה אלא במעטפת נפרדת.

הטמנת צונן בדבר המוסיף הבל

עד עתה דנו בהיתר הטמנת צונן בדבר שאינו מוסיף הבל. לדעת רוב הראשונים הטמנת צונן בדבר המוסיף הבל אסורה אפילו מבעוד יום, כפי שמוכח ממעשה שעשו אנשי טבריה ואסרו להם חכמים. אולם, המאירי חולק בדבר:

תדע שלא נאמר איסור הטמנה אף בדבר המוסיף הבל אלא בהטמנת חמין, אבל צונן מותר להטמינו אף בדבר המוסיף הבל, שאין הדברים המוסיפין הבל מולידים הבל לדבר שאין שם חום כלל אלא שמוסיפין אותו לדבר שיש בו חום קצת... הלכך הטמנת ביצה צוננת או כל דבר צונן אף בדבר המוסיף הבל ואף בשבת מותר. (לח ע"ב, ד"ה אמר המאירי)

מכל מקום, להלכה קיימא לן שאסור להטמין צונן בדבר המוסיף הבל אף מבעוד יום.

הטמנה בכלים

כתב המשנה ברורה:

כתבו האחרונים שאסור לקח כלי ובתוכו משקה צונן ולתחוב אותו בשבת לכלי מלא מים חמין שיתחמם בתוכו אפילו לא יוכל לבוא לידי יד סולדת בו, שזהו דרך הטמנה ממש כיון שכולו טמון בתוכו. (רנח, ס"ק ב)

המשנה ברורה מבסס את דבריו על שיטת הט"ז (רנח, ס"ק א) שאיסור הטמנה שייך אף בהטמנה בתוך קדירה ולא דווקא בשמיכות וכדומה, ובשער הציון (ס"ק ב)

הוסיף שאם מטמין בדבר המוסיף הבל אסור אף בערב שבת. אולם, החזון אי"ש חלק על שיטה זו וסבר שאין איסור הטמנה בחמין שבכלי:

אין כאן איסור הטמנה, דמותר ליתן כוס חמין לתוך קדירה של חמין. (לו, ס"ק לב)

החזון אי"ש הוכיח את דבריו מהסוגיה (מ ע"ב) המתארת שביקש ר' יצחק בר אבדימי להניח לרבי פך של שמן באמבטי, ופירש החזון אי"ש שהבקשה היתה להכניס את הפך לתוך האמבטי ומוכח שאין איסור הטמנה בתוך כלים.

להלכה, רוב הראשונים חששו לשיטת הט"ז אף בהטמנה בתוך מים חמים שבכלי שני. אמנם מערב שבת אין להחמיר בזה, כיוון שהכלי הולך ומתקרר ואין לו דין של דבר המוסיף הבל שההטמנה בו אסורה אף מבעוד יום. אמנם, כתב הט"ז (רנח, ס"ק א) שאם ההטמנה היא לזמן קצר בלבד הכלי בו מטמינים נחשב כדבר המוסיף הבל למרות שהוא הולך ומתקרר, ולפיכך ההטמנה בו אסורה גם בערב שבת. אולם, כיוון שכשטומנים מערב שבת בדרך כלל ההטמנה היא לצורך שבת ולא לזמן קצר – הכלי נחשב כדבר שאינו מוסיף הבל וההטמנה בו אסורה רק בשבת עצמה.

סוגיות בהטמנה בכלים

כתב בשו"ת אגרות משה:

שאלה: האם מותר לכרוך בשבת דבר גוש מבושל צונן בניר אלומיניום ולחממו בהפסק קדירה?

תשובה: דבר צונן מותר להטמין בין שלא יחום בין שלא יצטנן יותר, ואפילו שתפוג צינתם מעט נמי מותר. ובמוסיף הבל אסור, כמפורש בסימן רנז בסעיף ו. ובהפסק קדירה נמי הוא מוסיף הבל ואסור בהטמנה, ולכורכם בניר אלומיניום נמי הוא הטמנה. (ח"ד, עד, אות ג)

אמנם, יש חולקים וסוברים שאף הט"ז ודעימיה המחמירים בהטמנה בתוך קדירה יקלו במקרה דנן, כיוון שנייר האלומיניום הוא ה"קדירה" של השניצלים ואין זו דרך הטמנה. אמנם יש שכתבו שאף אם מקילים בזה, אם עוטפים את השניצל בשתי שכבות נפרדות של אלומיניום ההטמנה אסורה, כיוון שהשכבה התחתונה תחשב קדירה והעליונה היא הטמנה. וראוי להיזהר בזה⁴.

יש הנוהגים להניח בתוך קדרת החמין קוגל עטוף בנייר אלומיניום או קטניות בשקיות סגורות כשהתבשיל מכסה אותם לגמרי. לאור דברי הט"ז לכאורה מדובר

4 עיין בכל זה בפסקי תשובות רנז, יז, ובהערה 78 שם.

בהטמנה בדבר המוסיף הבל האסורה אף מבעוד יום, ואכן יש שאסרו זאת. אולם, נראה שכיוון שמדובר בדרך בישול וההפרדה היא רק מפני שלא רוצים לערב את המינים השונים בקדירה אין כאן הטמנה כלל. ועוד, כיוון שהקטנית או הקוגל אינם מונחים בכלי אלא בנייר אלומיניום או בשקית ניילון שאינם כלים גמורים יש להעלות שהם בטלים לקדירה הראשית ודינם כמונחים בה, וממילא אף לשיטת ה"ט"ז ההטמנה מותרת. ומכל מקום, הנוהגים לעשות נקב קטן בשקית או בנייר כדי שיהיה לו חיבור ועירוב עם הקדירה תבוא עליהם הברכה.

רבים נוהגים לבשל חמין וכדומה בסיר לבישול איטי (CROCK POT בלע"ז). ישנן מספר סוגיות הלכתיות הקשורות לשימוש בכלי זה, אך קודם שנדון בהן נבאר כיצד בנוי הסיר.

למעשה הסיר מורכב משני סירים: סיר חיצוני שמחובר אל החשמל שהוא המחמם את התבשיל, וסיר פנימי עשוי מחרס (בדרך כלל) שלתוכו מכניסים את האוכל. הסיר החיצוני מקיף את הכלי הפנימי בכל היקפו, והוא צמוד לדפנותיו בהפרש אור קטן מאוד. בחלק מהסירים יש אפשרות לכוון את החום לדרגות שונות. ישנן שלוש בעיות מרכזיות המתעוררות בעקבות שימוש בכלי זה בשבת:

1. **שהייה.** אם התבשיל בקדירה אינו מבושל כמאכל בן דרוסאי לשיטת חנניה או כל צרכו ומצטמק ורע לו לשיטת חכמים לכאורה אסור להניח אותו בתוך הסיר, שכיוון שיש בו דרגות חום שונות דינו ככירה שאינה גרופה וקטומה והוא אסור בשהייה. על מנת להתגבר על בעיה זו יש להקפיד שהתבשיל יהיה מבושל כמאכל בן דרוסאי מבעוד יום ולסמוך על שיטת חנניה, או לכסות את הכפתורים המיועדים לשינוי החום ואז לראות את הכלי כקטום. קיימת אפשרות נוספת לקטימה על ידי הנחת דבר מה שיפריד בין הסיר הפנימי לחיצוני, כגון אבן או לבנה קטנה.
2. **החזרה.** כל זמן שהתבשיל אינו מבושל כל צרכו אין להחזיר את הכלי הפנימי לתוך הכלי החיצוני אם הוציאו אותו. אף אם התבשיל מבושל כל צרכו החזרה מותרת רק אם קטמו את הכלי בדרכים שביארנו בסעיף הקודם⁵.
3. **הטמנה.** בארצות הברית נהגו מקדמת דנא להשתמש בסיר לבישול איטי לצורך הטמנת החמין בשבת. היתר ההטמנה נובע מכך שיש מעט הפסק אור בין הסיר הפנימי לחיצון, וכך מפני שבחלקו העליון אין הסיר מוטמן (שהרי למעלה יש רק הכיסוי של הסיר ותו לא). ואכן, הגר"ש

5 אמנם, אין זה פשוט שהחזרה מותרת אף לכלי קטום כיוון שהיתר החזרה הוא דווקא 'על גבה' ולא 'בתוכה'. ועיין להרחבה בפרק העוסק בהחזרה, וכן במה שכתב בשו"ת אגרות משה ח"ד, ער, ס"ק כז.

וואזנר הכריע (שו"ת שבט הלוי ח"ט, נב) שלשיטת הרמ"א שהטמנה במקצת לאו הטמנה היא, כיוון שהסיר מגולה מלמעלה יש להתיר⁶.

אולם, הגרש"ז אויערבך הכריע שאסור להשתמש בכלי זה בשבת מפני שזו הטמנה בדבר המוסיף הבל והפסק האויר המצומצם לא יועיל להקל בזה. על מנת להתיר את השימוש הוא הציע לעשות הפסק בין הסיר הפנימי לחיצוני באמצעות קדירה פשוטה מפת, ונדמה לאור האמור לעיל שגם הנחת לבנה או אבן שתגביה מעט את הסיר הפנימי מועילה באותה מידה. ויש להוסיף כי לבני ספרד החוששים להטמנה במקצת כשיטת השו"ע יש להקפיד יותר שלא להשתמש בכלי כזה ללא ההפסק שהזכרנו למעלה.

6 הוא הוסיף שאף על פי שיש מקום להחמיר על פי שיטת ר"ת (ספר הישר רלה) שכתב שאם רוב הכלי טמון הרבר נחשב הטמנה, וגם על פי שיטת החזו"ן אי"ש שנטה להחמיר בהטמנה במקצת בגחלים, מכל מקום אין למחות בנוהגים להקל על פי שיטת הרמ"א.